

יונתן בן עוזיאל

רנט

1025/17

בואמר אברהם יי אלהים סגן ברכותא יהבת לי וסגין אית קדמך למתן לי ברם מה הנניא אית לי דאנא עביר מן עלמא בלא בגין ואליעזר בר פרנסת ביתי דעל ידוי אתעבידו לי נסין בדרמשק מספי למירת יתי כ: גואמר אברהם הא לי לא יהבת בר וקא בר פרנסת ביתי ירית יתי:

פירוש יונתן כן מסכי למירת יתי. פירוש שאליעזר מצפה ליורשו, והוא מלשון רז"ל (מגילה יד.) שסכה ברוח הקודש, וכן הוא והמצפה אשר יצף (להלן לא מט) וסכותה די אשר יסך וק"ל:

תרגום ירושלמי

בואמר אברהם בבקו קדמך רחמין יי אלהים סגן ברכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ג ברם מה הנניא אית לי דאנא אזיל מגו עלמא בלא בגין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעביד לי נסין בדרמשק והוא סבר בגרמה למרת יתי:

פירוש ירושלמי ג סגין בירכן יהבת לי וסגין אית קדמך. פירוש הרבה נחמה לי, עוד כהנה לפניך ריוח והגלה שנגמ האל לעשות, ומה יהיה כשלא יירש כרי המוכה לנא:

בעל הטורים

ב עירי. ב' במסורת. הכא. ואידך כתבו את האיש הזה עירי (ירמיה כב ל) ביהויכין. לומר שהראהו לו גלות יהויכין, שאברהם יצא מאור כשרים, והם גלו לכשרים שהוא בבל (כ"ד מר יז):

ספורנו

שכרך. לא די שלא התמעטו זכותיך בשביל מה שהצלתך, אבל עם זה יש שכר לפעולתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו, להציל גוולים מיד עושקים: הרבה. בעולם הזה: מאד. לחיי עולם, כאמרם (פאה פ"א מ"א) דברים שאדם אוכל פירותיהם: בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא, מהם גמילות חסדים: ב מה תתן לי. בעולם הזה: עירי.

רמב"ן

(ב) ויאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי. הנה הצלתי מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי, רק אמרת שתרכה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים. והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה עולם הבא, כי זה אין צורך להבטחה, כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו, אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים, על כן צריכים בטחון. ועוד, כי הרבה מאד לאמר שיוכה לשתי שולחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל. ועוד, כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו. וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה, כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוכ:

והנה הצלתי מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי, רק אמרת שתרכה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים. והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה עולם הבא, כי זה אין צורך להבטחה, כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו, אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים, על כן צריכים בטחון. ועוד, כי הרבה מאד לאמר שיוכה לשתי שולחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל. ועוד, כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו. וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה, כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוכ:

אור החיים

ג ויאמר אברהם הן לי וגו'. קשה ה' אין יוכל לומר לא נתת וגו' והלא כבר הצטיחו ואמר לו ושמתי [את] זרעך כעפר הארץ (לעיל יג טו), ומה לו לפקפק ח"ו בדברי ה'. ג אומר הן לי, היה לו לומר הן לא נתת לי. ג רריך לדעת הכוונה באומרם והנה בן ימי יורש אותי, אחר שאין לו זרע מה לי אם יורש אותו בן ימי או אחר: אכן כוונת הכמוז היא על זה הדרך שנהיות ששורת הזרע

ש'אמר לו ה' אמר כעפר הארץ, ודבר ידוע כי הנמשלים לעפר הארץ הם בני אדם הנויים והפחומים שאין בהם נפש קדושה, על דרך אומרם (קהל ג נא) ורוח הבהמה הירודת היא [למטה] לארץ, והם הנקראים עמי הארץ וצני אדם כאלו לא יתמלא רצון הצדיקים בהם, לזה אמר אברהם הן לי וגו' פירוש דבר השוא לי לא נתת זרע, ולזה השיבו ה' ואמר לו ספור הנוכחים כה יהיה זרעך, והם הצדיקים המשולים לנוכחים דכתיב (דניאל יג א) ומלדיקי הרבים כנוכחים, ולזה נמה דעמו:

בראשית רבה (וילנא) פרשת ויחי פרשה צו

פרשת ויחי

5

א [מז. כח] ויחי יעקב בארץ מצרים, למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה אלא כיון שנפטר אבינו יעקב התחילה שעבוד מצרים על ישראל, דבר אחר למה הוא סתומה מפני שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו, ל"א למה היא סתומה מפני שסתם ממנו כל צרות שבעולם.

ב [מז. כט] ויקרבו ימי ישראל למות, כתיב (תהלים לט) כי גר אנכי עמך תושב וגו', (ד"ה = דברי הימים = א כט) כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ ואין מקוה, והלואי כצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף דכתיב (תהלים קמד) כצל עובר, ואין מקוה, ואין מי שיקוה שלא ימות הכל יודעים ואומרין בפיהם שהן מתים, אברהם אמר (בראשית טו) ואנכי הולך עירי, יצחק אמר (שם/בראשית/כו) ואברכך לפני ה' לפני מותי, אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי בשעה שנטה למות.
ג ויקרבו ימי ישראל, כתיב (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות, רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי חצוצרות שעשה משה במדבר בשעה שנטה למות גזם הקב"ה שלא יהא אחר תוקע בהן והן באים אצלו דכתיב (דברים לא) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות, דבר אחר ואין שלטון ביום המות כשעשה זמרי אותו מעשה מה כתיב שם (במדבר כה) ויבא אחר איש ישראל אל הקבה, והיכן היה משה, ופנחס מדבר לפני משה אלא לקיים ואין שלטון ביום המות, ואין מות אלא לשון השפלה ניתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה, ואף דוד כתיב בו (מלכים א א) והמלך דוד זקן, וכיון שנטה למות מה כתיב בו (שם/מלכים/א ב) ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ויקרבו ימי דוד, ואף יעקב כיון שנטה למות התחיל משפיל עצמו לפני יוסף ואמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך אימתי כשקרב למיתה שנאמר ויקרבו ימי ישראל למות.

ד אמר ריש לקיש חיך אתה שוכב ואין אתה מת שנא' ויקרבו ימי ישראל למות מהו ויקרבו אמר הקב"ה היום קובל עליך לומר כי הוא יקום כאדם שאומר פלוני קרב על חברו ויקרבו, וכל מי שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו, דוד כתיב בו קריבה ויקרבו ימי דוד למות לא הגיע לימי אבותיו, בועז, ועובד, ישי, אמרו חכמים יותר מד' מאות שנה היו חייו, ודוד לא חיה אלא ע' שנה לא הגיע לימי אבותיו לפיכך כתיב בו קריבה, עמרם חיה קל"ז שנה, ומשה לא חיה אלא ק"כ שנה לפיכך כתיב בו קריבה (דברים לא) הן קרבו ימך למות, ויעקב כתיב בו קריבה שלא הגיע לימי אבותיו, אברהם חיה קע"ה שנה יצחק ק"פ ויעקב קמ"ז, לפיכך כתיב בו קריבה, ויקרבו ימי ישראל.

ה ויקרא לבנו ליוסף, למה לא קרא לא לראובן ולא ליהודה וראובן הוא הבכור ויהודה הוא המלך והניחן וקרא ליוסף, למה כן, בשביל שהיה סיפק בידו לעשות לפיכך ויקרא לבנו ליוסף, ולפי שהשעה מסורה לו, אל נא תקברני במצרים, בשבילך ירדתי למצרים בשבילך אמרתי אמותה הפעם, ועשית עמדי חסד ואמת, וכי יש חסד של שקר שהוא אמר חסד ואמת למה כן משל הדיוט אומר מית בריה דרחמך טעון, מת רחמך פרוק, אמר לו אם תעשה לי חסד לאחר מיתתי הוא חסד של אמת, אל נא תקברני במצרים, למה שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי לפיכך אל נא תקברני במצרים, ד"א מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו עבודת כוכבים שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד דכתיב (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, וכן אתה מוצא בדניאל כיון שפטר את חלומו של נבוכדנצר מה כתיב (דניאל ב) באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוהו אמר לנסכא ליה, אבל דניאל לא קיבל למה שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים כך נפרעים הימנה, וכן אתה מוצא בחירם כיון שעשה עצמו אלוה מה היה סופו, כתיב ביה (יחזקאל כח) יען גבה לבך ותאמר אל אני, אמר לו הקב"ה (שם/יחזקאל כ"ח) הנה חכם אתה מדניאל שנבוכדנצר בקש להקריב לו ולא רצה ואת עושה עצמך אלוה, מה היה סופו כתיב ביה (שם/יחזקאל כ"ח) על ארץ השלכתך לפני מלכים נתתיך לראוה בך, ד"א יעקב אמר שלא יפדו בי המצרים, הם משתחוים לשה, ואני נמשלתי בשה שנאמר (ירמיה ג) שה פזורה ישראל, ובמצרים כתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם, וכתיב (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה, הוי אל נא תקברני במצרים, ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת א"י, א"ר אלעזר דברים בגו, רבי יהושע בן לוי אמר מהו דברים בגו (תהלים קטז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים, אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו למה האבות מחבבין קבורת א"י שמתו א"י חיים תחלה בימות המשיח, ואוכלין שנות המשיח, ר' חנינא אמר מי שמת בח"ל ונקבר שם שתי מיתות יש בידו שכך כתיב (ירמיה כ) ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי ושם תמות ושמה תקבר, הוי יש בידו שתי מיתות לפיכך יעקב אומר ליוסף אל נא תקברני במצרים, א"ר סימון א"כ הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ אלא מה הקב"ה עושה, עושה להן מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין ובאים עד שהם מגיעין לארץ ישראל והקב"ה נותן בהם רוח של חיים והן עומדין מנין שכן כתיב (יחזקאל לו) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ואח"כ ונתתי רוחי בכם וחיתם, אמר ריש לקיש מקרא מלא הוא שכיון שהן מגיעין לא"י הקב"ה נותן בהם נשמה שנאמר (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה, מעשה ברבי ורבי אליעזר שהיו מהלכין בפילי שחוץ לטבריא ראו ארון של מת שבא מחוצה לארץ להקבר בארץ ישראל, אמר רבי לר' אליעזר מה הועיל זה שיצתה נשמתו בח"ל ובא להקבר בא"י אני קורא עליו (ירמיה ב) ונחלתי שמתם לתועבה, בחייכם, ותבאו ותטמאו את ארצי, במיתתכם, א"ל כיון שהוא נקבר בא"י הקב"ה מכפר לו דכתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו, רבי יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם אמר לאותן שהיו צריכין להטפל בו קברו אותי בכלים צבועים דבריקא לא לבנים ולא שחורים, שאם עמדתי בין הצדיקים לא נבוש

חזקוני בראשית פרשת לך לך פרק טו

3

(א) אחר הדברים האלה שהרג אברהם את המלכים האלה נתירא פן יתאספו עליו שאר אומות כדכתיב ביעקב ונאספו עלי והכוני וגו' אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מקרובי המלכים אלו אם הצלת את לוט מידם אנכי מגן לך מהם, ולא עוד אלא ששכרך הרבה מאד על שבטחת בי יותר מכמה שרצה מלך סדום לתת לך ועל שטרחת להציל קרוביך.

(ב) ויאמר אברם אדני באל"ף דל"ת. מה תתן לי ואנכי הולך ערירי יחידי בלא יורש, ואעפ"י שכבר נאמר לו ולזרעך אתן את הארץ הזאת בתחלה סבור היה על ידי תפלה יזכה לבנים וכשראה ששהה להוליד עלה בדעתו שמא גרם החטא לפיכך אמר ואנכי הולך ערירי. הוא דמשק אליעזר בן בנו של נמרוד הרשע היה.

(ג) ויאמר אברם לפי שהפסיק בנתיים חזר ואמר ויאמר אברם דוגמא אליו לבן ויאמר נקבה שכרך, ויאמר מלך מצרים ויאמר בילדכן, ועוד הרבה במקרא. והנה בן ביתי יורש אותי אעפ"י שאמרת לי לזרעך אתן את הארץ הזאת אני זקן בא בימים ואליעזר שהוא בן ביתי הוא יורש אותי כי הנער שאוליד מכאן ואילך ישאר אחרי מותי קטן ורך ואליעזר יעשה חפצו מהכל, והקב"ה השיבו את אשר יצא ממעך הוא יירשך ויהיה מוחזק בכל מבחיך.

(ה) ויוצא אתו כך נראה לו בחלום כאילו הוציא אותו חוצה.

(ו) ויחשבה הח"ת נקודה בשו"א. ויחשבה לו צדקה אברהם חשב לו לעצמו שאין הקב"ה נותן לו בזכותו זרע אלא צדקה עושה לו.

(ז) ויאמר אליו אני ה' מאחר הדברים האלה עד כאן נאמר לו בלילה שכן כתיב במחזה פי' בחזיון לילה ועוד כתיב וספור הכוכבים ומכאן ואילך נאמר לו ביום שנאמר ויהי השמש לבא. ונקראת פרשת ברית בין הבתרים ומוקדמת היא לפרשה שלמעלה דאחר הדברים האלה חמש שנים. שהרי כתוב כאן כי גר יהיה זרעך וגו' פי' מיצחק ואילך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכתוב ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לזמן ברית בין הבתרים יצאו כל צבאות וגו' אם כן נמצאת למד שפרשת ברית בין הבתרים קדמה ללידתו של יצחק שלשים שנה ואברהם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנו, נמצא אברהם בן שבעים שנה בזמן ברית בין הבתרים שהיה כשיצא מחרן פעם ראשונה, ובפעם ראשונה כשנאמר לו פרשה של אחר הדברים האלה היה בן חמש ושבעים שנה דקים לן בסדר עולם בן ארבעים ושמונה שנה היה בהפלגה ושנים עשרה שנה עבדו את כדורלעומר ושלוש עשרה שנה מרדו ובארבע עשרה שנה בא כדורלעומר הרי מהפלגה עד המלחמה עשרים ושש שנים. שים כ"ו אלו על הארבעים ושמונה שהיו לו קודם הפלגה ויעלו לשבעים וארבע הרי שמצינו דבשעת המלחמה היה אברם בן שבעים וארבע או בן שבעים וחמש, ועל זה נאמר ואברם בן שבעים וחמש שנה בצאתו מחרן פעם שנייה, מיד אחר הדברים האלה שהרג את המלכים היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר וגו' אלא אין מוקדם ומאוחר בתורה, ונסמכה פרשת ברית בין הבתרים כאן כדי לחבר את הפרשיות שנתבשר אברהם בזרע וזהו ששינוי בסדר עולם חזר לחזן אחר ברית בין הבתרים שהיה בא"י כמו שכתוב בפרשת ברית בין הבתרים לזרעך נתתי את הארץ הזאת ונשתהה שם בחרן חמש שנים ובאותו פרק היה הוא בן חמש ושבעים שנה ויצא לו מחרן פעם שנייה. ראייה אחרת דתרי עינינו נינהו כדאיתא בברכות מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה, ואי ס"ד חד ענינא הוא מאחר הדברים האלה עד ושרי אשת אברם אמאי לא מייתי תלמודא ה' א' מה תתן לי דקדים מיניה אלא פשיטא שתי פרשיות הן ופרשת ברית בין הבתרים מוקדמת לשלפניה חמש שנים כמו שפירשתי למעלה. ועוד אם סדר פרשיות האלו ככתבן איך יאמר אברהם במה אדע כי אירשנה אין לך מקטני אמנה שיאמר במה אדע כי אירשנה אחר שאמר לו הקב"ה אשר יצא ממעך הוא יירשך, אלא פשיטא שתי פרשיות הן והאחרונה קדמה לשלפניה כדאמרין. והשתא ניחא שהקב"ה א"ל הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, אמר אברהם לפני הקב"ה מאחר שאין לי זרע במה אדע כי אהיה יורש מן הארץ הזאת שמא היום או למחר אמות ואיך אירשנה. וליא אחר שיטת פירוש רש"י אברהם לא שאל לו אות על שהבטיחו לתת לו את הארץ, אלא דואג היה על הבטחה זו שכל הבטחותיו של הקב"ה על תנאי הם, אם יקיימו מצוותיו. כמו שמצינו בדור המדבר וישבע לאמר אם יראו האנשים וגו' לכך בקש הברית מאת הקב"ה שהרי שבועותיו בלא תנאי הם. וא"ת למאן דאמר לא שאל לו אות אלא שאל באיזה זכות יתקיימו בה א"כ למה נענש בידוע תדע אלא י"ל דאין זה עונש אלא כך השיב לו בזכות הקרבנות והגלות יתקיימו בה. כאן פרש"י באיזה זכות יתקיימו בה אמר ליה בזכות הקרבנות.

(ט) קחה לי עגלה וגו' כלומר אם יחטאו בניך הריני מגלה לך כל מיני קרבנות כפרה שלכל מיני עבירה, ובכך יתקיימו בה. והכי איתא בב"ר אמרו בכפרות שאני נותן לבניך. עגלה משלשת שמינה ובריאה כמו עגלת שלישית וכמו ששינוי עגלה תלתא. ד"א בת שלש שנים.

הכתב והקבלה בראשית פרשת לך לך פרק טו

4

(א) אחר הדברים. בהבדל שבין אחר ואחרי אית מחלוקות (בבראשית רבא פרשת מ"ג) יש אומרים כל אחר סמוך ואחרי מופלג, ואחרים אמרו בהפך, ורש"י תפש לו לעיקר כלשון ראשון:

במחזה. הוא הפחות שבלשונות הנבואה, וגם בבלעם בן הנכר נאמר כן, והוא כעין חזיון לילה וחלום, לכן אין לתמוה על החרדה שחרד אברם אחרי אשר הובטח פעם אחר פעם בזרע וברכה, לפי שזאת היתה לו כמדבר בחלום וחזיון, הלא תראה אחרי אשר נגלה אליו דבר ה' כאחד הנביאים כמ"ש והנה דבר ה' אליו, הנה באמת היה באמון לבו ככתוב והאמין בה, (רל"ש). עמכדרשב"י פ"ח ב' ס"ת.

(ב) מה תתן לי. פירשו בו מה תועלת יהיה בשכר שתתן לי אחרי שאני כערער בערבה ואני הולך ערירי בלי בנים, אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי מדמשק ואינו לא מבית אבי ולא מארצי, ואותו הפקדתי על אשר לי, והנה אני ענוש ואבוד שכרי אשר הבטחתי בו כי איש נכרי יירשני. - והדבר מתמיה שאברהם ראש המאמינים יחוש על תועלת מדומה מי שיירש ממונו, כי אין ספק כי הבטחת שכר הרבה מאד אינו על טובות זמניות הנחשבים לאין ותהו לכל הולך בדרך אמת אף כי לאברם אהוב ה', וכל"א (ברכה פ' ז) אמר הקב"ה שכר הרבה מאד שכר מתוקן לעתיד לבוא ועוד יפלא אחרי שכבר הבטיח ה' לאברם לאמר (ל"ג ט"ו) כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי זרעך כעפר הארץ, למה האמין בהבטחות אלה ויתרעם כעת לאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, וכאילו הבן חשוב בעיניו יותר משכר עוה"ב, ועוד איך יתיאש מן הבנים, הלא באותן הזמנים עיקר הולדת בנים היתה באותו סך שנים שהיה בו אז אברהם בן ע"ה שנים, וגם אביו הולידו בהיותו בן ע', לכן הנראה בכונת מאמר זה כמתמיה על עצמו ומשתומם על הבטחת שכר הרבה מאד, אחרי שראה היותו במעמד הגרוע להיות נמנה עם מי שנאמר עליו בדרך עונש (ירמיה כ"ב) כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלת, היה לבו נוקפו עליו פן אשמת נפשו סבבה עליו להיות נכרת מארץ החיים ולנוח בקהל רפאים, אשר מצד פשעם נגזר עליהם עונש כריתות הנפש וערירים ימותו, וכמאמר המשורר האלהי הנה נחלת ה' בנים וגו' אשתך כגפן פוריה וגו' בניך כשתילי זיתים וגו' כי כן יבורך גבר ירא ה' (ע' מכדרשב"י וירא ד' קט"ו וביוצא ד' קפ"ח), ולאיש אשר אלה לו איך יתכן הבטחת שכר הרבה מאד, והורה לנו הכתוב בזה גודל מעלת א"א איך הקטין בעיניו כל מעשי צדקותיו אשר עשה מימיו, והיתה הדאגה בלבבו פן מחסרון שלמות נפשו נחרצה עליו משפט עושה עול להיות ערירי, והיתה הבטחת השכר עליו כשני הפכים בנושא אחד, ולזה אמר מה תתן לי כמתמיה? והוא דרך תימה, כמו מה עשית לנו ומה חטאתי לך, והכי איתא במכדרשב"י אמר ליה קב"ה לאברם אנכי מגן לך בהאי עלמא שכר הרבה מאד בעלמא דאתי, מיד אתער אברם ברזא דחכמתא ואמר מה תתן לי דהא ידענא דלא יקבל אגר ולמיעל ביה בההוא עלמא בר נש דלא אוליד בר, ועל דא אמר מה תתן לי, דהא לא תתן לי דלא זכינא ביה דבר נש דלא זכה בבנין בהאי עלמא לא זכה בההוא עלמא לאלעלא גו פרגודא ע"ש. ובמדרש הנעלם (פ' כי תצא ד' מ"ז) כל מי שאין לו בנים בעולם הזה הוא כאילו לא נברא ולא היה ונקרא ערירי מן עוה"ז ומן עוה"ב.

ובן משק ביתי. א"ת בר פרנסא הדין די בביתי, ולדעת המפרשים שרשו שקק והוא מענין שוקק בו (ישעיה ל"ג) שענינו ההליכה בתמידות, וטעמו האיש שכל עניניו הבית הולכים ומתנהגים על ידו, ורו"ה אמר שהמ"ם שרש כמ"ם של מלך משך וטעמו הקביעות והתמידות במקום שלא יזוז משם, ומצאנו שם דבר ממשק חרול (צפניה ב'), וטעם בן משק ביתי הקבועה בביתי שלא יזוז משם. ויותר נכון נ"ל שהוא מענין משיקות אשה אל אחותה (יחזקאל ג') שענינו התחברות ודבקות כלשון חוברות אשה אל אחותה (שם א' ט') וכן ותשק ידי לפי (איוב ל"א) הדבקתי ידי לפי לסותמו לפי שלא להוציא דבר משפה ולחוף. וכן צדק ושלום נשקו (תהלים פ"ה) ורגיל במשנה משיקין מים במים (ביצה י"ז) כלומר התחברות מים במים. וטעם משק ביתי המחובר אתי והמדובק באהבה עמדי (אנהאנער, פערבונדענער) נגד מה שאמר תחלה ערירי שהוא מחוסר בן להשתעשע עמו כאב עם בנו, אליעזר עבדי הוא לי לחברת מרעים והוא לבדו אתי להשתעשע אתו באהבה. עמ"ש בוישק יעקב לרחל.

(ג) הן לי. לדעת המפרשים יש גם במאמר זה תרעומות נגדו ית', והנה מלבד שאין לחשוך לאהוב ה' ע"ז, גם הוא מאמר מיותר, כי הם הדברים בעצמם שבמאמר הקודם, וככפל ענין במלות שונות, וגם הנגינה קשה שהפסיקה מלת לי בז"ק ממה שאחריו, כי היה ראוי בטעם מחובר, ונ"ל שהתנהג אבינו הזקן בזה כמו שהוא ראוי לעובד ה' באמת, שיניח כל עניניו אל גזרת העליון ית' ולירא לבקש דבר פן לא יהיה בו תקנתו, לכן אחר אמרו תחלה ואנכי הולך ערירי, התעורר דעתו עליו בל יהיה נתפס בלשונו ובמשמעות דבריו אלה כתרעומות. לכן גלה דעתו כי נהפוך הוא, שבשמחה גמורה ובנפש חפצה הוא מקבל מה שנגזר עליו להיות ערירי, וזהו "הן לי" מלת הן משמשת להצדיק דברי חבירו (רעכטסאנערקענונגסווארט) כמורגל בדברי רבותינו האומר לחברו מנה לי בידך וא"ל הן. וכן לבן אמר ליעקב הן לו יהי כדברך שבמלת הן הצדיק לבן תביעת יעקב (עמ"ש בבראשית הן גרשת אותי, ובוישב הן אדוני לא ידע), וטעם הן לי משפט אמת וצדק הוא לי (עס געשיעהט מיר רעכט) שלא נתת לי זרע. ולפי המבואר (לקמן ט"ז ב' הנה נא עצרני) שהמכוון במלת הן והנה לשון הנאה הרגיל ברבותינו, יש לפרשו כן גם כאן, וטעם הן לי. הנאה יש לי במניעת נתינת זרע (אנגענעהם איזט'ס מיר) וזה יותר נכון, מתרצה אני בכל לב מה שהסכימה חכמתך העליונה עלי לבלי נתן זרע, כי אתה המטיב לכל בריותך טובות לבלי תכלית, ואם היתה

חידושי הגרי"ז סימן יא

5

לך לך (ט"ז, ה) ותאמר שרי וגו' חמסי עליך. וברש"י חמס עשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך עירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקת עמך עכ"ל. ויש לעיין מדוע באמת לא התפלל אברהם גם עליה. ונראה עפ"מ הרמב"ם הלכות ברכות פ"י הל' כ"ב ההולך למוד גורנו אומר יהי רצון שתשלח ברכה במעשה ידי, התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי זה, מדד ואח"כ ביקש רחמים הרי זו תפילת שוא וכל הצועק לשעבר ה"ז תפילת שוא עכ"ל, ומבואר מזה דכל תפילה על בריאה חדשה הרי היא תפילת שוא דלא שייך כלל להתפלל ע"ז, והנה איתא ביבמות ס"ד אר"נ אמר רבה בר אבא שרה אמנו אילונית היתה דנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפילו בית וולד אין לה, וכדי ששרה תוכל להוליד צריך היה לברוא אצלה בריאה חדשה של בית וולד וע"ז הרי ל"ש תפילה וכמ"כ, משא"כ אצל אברהם שהוא לא נצרך לבריאה חדשה בגופו כדי שיוכל להוליד וכל העכוב אצלו היה רק הזקנה כמו שמבואר בפסוקים וצריך היה רק שינוי בגופו וטבעו כדי שיוכל להוליד וזה נכנס בגדרי תפילה ואפשר לבקש ע"ז, ומשום כך התפלל אברהם רק על עצמו ולא על שרה דעליה היתה זאת תפילת שוא וכש"נ.

6

לאחרים ולמסור להם ערכי רוח. אך קשה לשנות ולזכך את האופי; כי מקור המידות והתכונות הוא בעיקר ממעי אבות. אדם ניכר במידותיו ובתכונותיו, לאו דוקא בשכלו. ובנים חייבים תודה להוריהם - על מה שירשו "ממעיהם". גם זרע כנען יכול להוסיף דעת ולהתחנך לקיום מצוות. אך אי אפשר לחנך אדם להיות בעל רגש יהודי - אנשי. הרגש היהודי עובר בירושה ממעי אברהם אבינו. והקב"ה השתית את בניין עמו על יסוד הנטייה שיש בו מלידה: להתנדב בשמחת לבב לכל מעשה מוסרי וטוב.

"מעים" משמש "מעיה", קרוב ל"מהה", "מחה". משורש "מהה" נגזר "מה": דבר שהחומר אינו מגודר בו, שאין לו צורה ואינו נתפס. השואל "מי" או "מה", תהיה על דבר שאינו מגודר. אם הוא תורה על אישיותו, הרי הוא שואל: מי? ואם הוא תורה על תומר וצורה, הרי הוא שואל: מה? קרוב לכך "מחה" - בהוראה מוגברת: המסה גמורה. נראה, ש"מעיה" מטבע ביניהם, והוא מציין את המנגנון הפנימי שבגוף. כל הבא אל הגוף מן העולם החיצוני, נמחה ונמסר במעים; ורק אחרי ההמסה הזאת הוא ראוי להתקבל בגוף. כל המתקבל בגוף החי, יש לו מהות נבדלת לעצמה, הנה אומר: יש לו קיום משלו. וכל עוד הוא כך, אין הוא יכול להתקבל בגוף אחר. משום כך, כל המתקבל בגוף, נעשה במעים לתומר של "מה", הנה אומר: לתומר שאין לו מהות נבדלת. תפקיד המעים: לבטל כל מהות נבדלת. מנגנון המעים הוא מנגנון זוגי - ומכאן השם "מעים" - מנגנון של הצומח והחי: כלי העיכול והנשימה. נמצאת אומר: העולם החמרי החיצוני מתקבל בגוף בתיווך המעים - וכן גם העולם המוסרי. המעים הם משכן הרגשות. והנה, כל עוד האדם הוא בריא, אין הוא חש במציאות קרבי; הוא חש בלבו, בקיבתו ובמעיו - רק משאירעה בהם תקלה: אם המעים קיבלו דבר, שלא יכלו לבטל את מהותו הנבדלת. וכן הדבר גם בהרגשות: לא מצינו פעילות רגשית של מעים - אלא בהוראה של צער וכאב; "המו מעי" (ירמיה לא, יט): אירעה בהם תקלה; "מעיו חמרמרו" (איכה א, כ): יש בהם תסיסה עזה - בהשפעת השתתפות בצער אחרים.

(ה) "הסח את דעתך מן הארץ ושא נא את עיניך לשמים ולכוכבים: כך יהיה זרעך". כה אינו מציין רק מספר וכמות, אלא גם אופן ואיכות. ובלאו הכי: אילו נאמר כאן רק "כוכבי השמים לרב", - לא היה צורך לשם כך להוציא את אברהם החוצה. כלום לא ידע אברהם, שמספר הכוכבים הוא רב, ולגבי האדם - אין להם מספר? אולם, כל מקום שאתה מוצא בתנ"ך המחשה סמלית בצד מלה מדוברת, כל מקום שהאות, החזויה והסמל מצטרפים למאמר אלהי, - ניתנת לאותו מאמר תפיסה עמוקה ומקיפה יותר. וכן הדברים גם כאן: מראה הכוכבים המחיש רעיון לאברהם, העמיק מחשבה בלבו, - ובה עצם תמציתו של המאמר האלהי הזה. ואכן, כאשר נאמר לו בשעתו: "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (לעיל יג, טז), - לא הראו לו תחילה את העפר.

נתבונן בפסוק זה הבט נא. "נא" מתנגד תמיד להשקפה או נטייה הקיימת בלבו של השני (ע"ל לעיל ה, ל). נמצינו למדים גם כאן, שהיתה מחשבה בלבו של אברהם, - ולה מתנגד המאמר האלהי הזה. מהקשר הדברים אנחנו יכולים לעמוד על טיבה של מחשבה זו. אברהם התיימש מתקוותו לבן, ואכן, בדרך הטבע לא יכול עוד לצפות לברכת אב. משום כך הוא אמר תחילה: "מה תתן לי, - ואנכי הולך ערירי". באותה שעה הוציא אותו הקב"ה ואמר לו: הבט נא השמימה! שם בשמים אנחנו רואים הנהגה אחרת מאשר בארץ. בארץ אין אנחנו רואים בריה, שנבראה במישרין בידי ה'. כל מה שאנחנו רואים בארץ, נולד מנבראים אחרים, אינו במישרין יציר כפיו של הקב"ה, אלא השתלשל מיצורים אחרים ונגרם מנתונים טבעיים. במסגרת הנסיבות הארציות, בהן הכל נגרם מסיבות נתונות, היה הדין עם אברהם; כאן חסרו כל הנתונים כדי להוסיף ולצפות לבן. לכן הראה לו הקב"ה את השמים. שם, בשמים, קיים עולם שונה; שם אנחנו רואים מעשה בראשית, שם הכל נברא במישרין בידי ה', - (אילו יכלנו לראות את הארץ בשלמותה, ככוכב בין כוכבי השמים, היתה גם היא נראית לעינינו כך); ולפיכך: הרוצה לראות מציאות, שנבראה בכח האל במישרין ובלא תיווך, - יסתכל בכוכבים, ישא עיניו השמימה, ויראה שם עולם, שנברא במישרין בידי ה'; כלום תוכל לספור אותם? הללו, שנבראו במישרין במאמר - "יהי" של הבורא, רבים הם מהברואים המוגבלים שבארץ, שנוצרו בדרך תיווך; ומשום כך - "צא מאיצטגנינות שלך" (שבת קנו ע"א) - הנח את החישובים הטבעיים, הארציים ושים את מעייניך בעולם הכוכבים: כה יהיה זרעך! כך יהיה עמך, כיציר כפיו של הקב"ה, ללא כל נתונים טבעיים, - בניגוד לכל חישובים טבעיים, - כ"בריאה". שניה שנבראה "יש מאין". ואכן, עוד שלושים שנה יתהלכו אברהם ושרה ערירים, יתבטל מהם כל סיכוי ארצי לשמחת בן, ותקוה זו תהיה ל'צחוק' בארץ, במסגרת החישובים הארציים - "כל השמע יצחק לך" (להלן כא, ו) - ורק אז ייולד הבן הראשון לעם ה'.

וכן אתה מוצא גם בספר תהלים (מזמור קמז): "בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס. הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם. מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא. גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר" וגו'. מראה הכוכבים ממחיש את קיום ישראל, התלוי במישרין במאמר ה': גם אם נדחי ישראל מושפלים ונדכאים, הרי הם משולים לכוכבים: כל אחד מהם תלוי במישרין במאמר ה'; בכל צרה וצוקה הרי הוא יהודי, הרי הוא עומד תחת השגחה פרטית "הקוראת לו בשמל". שכן, הוא זכה ל'חרות על הלוחות': ההליכה בדרכי ה' מעלה אותו מעל לכל כוחות הטבע, והיא מעמידה אותו בחירות תחת הנהגתו הישירה של ה'.

(ו) אילו נאמר כאן "ויאמן בה" - כדרך שנאמר בקריעת ים סוף: "וירא ישראל... ויאמינו בה" (שמות יד, לא) - היה פירושו כך: מאמר ה' אל אברהם נטע אמונה בלבו. אולם, הרי הוא אומר והאמין בה: אברהם חי באמונתו מיום שעמד על דעתו. בעצם השם "יוד" שבו הוא פנה אל ה', הוא הביע את מלוא האמונה שבלבו. עתה הוא זכה לשמוע מפי ה' מה טיב עתידו של עמו; וכך ניתנה לו הזדמנות חדשה לפעול ולחיות באמונתו.

אמונה היא עיקר היהדות; אולם, המפרש "אמונה" במשמעותה המקובלת היום - מרוקן אותה מעצם תכנה. "אמונה" במשמעותה המקובלת הרי היא פעולה שכלית; ויש שהיא רק סברה בעלמא; וכל "מאמין" סבור, שאמונתו היא אמת, - על יסוד תבונתו והבטחתו של אחר. והנה, היום מזהים דת עם "אמונה", - ו"אמונה" היא תמצית הדת. אדם "דת" "מאמין" בעיקרים, שאינם ניתנים להשגת השכל. כך